

ԿՈՍՍ ԼՕՌՈՒՍԵԼԻՔԵԱՆ

1888 թ. գեկտ. 13-ին վախճանեց հարստալին Ֆրանսիայի Նիցցա քաղաքում կոմս Լօու-Մելլիքեանը:

Այդ մարդը կատարելատիպ էր հալի՝ վարչական, պատերազմական և քաղաքական ասպարեզների վրա միասին առած: Նա բարձրացաւ պետական ծառայութեան բոլոր լեւորսխական աստիճանները—ստորից մինչ ծաղրապոյնը, որքան միայն մի հասարակ մահկանացուի կարելի է, երբ անձնական բարձր կատարելուն հետ կապւած է աչն բարեխաջող և սակաւ պատահող հանգամանքը, որը արտադարձում է տէրութեան ծաղրապոյն իշխանաւորի անսահման փառահովութեան մէջ դէպի իւր ընտրած պաշտօնեան: Կոմս Լօու-Մելլիքեանը բարձրացաւ մինչ պետական մարդու նշանակութեան աստիճանը, ոչ միայն իւր ունեցած պաշտօնական իշխանութեամբ, այլ և, որ զլիարօքն էլ իսկական պետական մարդկանց լատուկ կամքի ուժով միացրած հաշկացքներ ընդարձակութեան և աննկուն աշխատութեան հետ:

Կոմս Լօու-Մելլիքեանը փալեց երկու ասպարեզների վրա՝ զինուորական և կառավարչական. ազգ երկու դաշտերի վրա ևս նա բարձրացաւ փառքի գաղաթնակէտին. մենք անձեռնհաս ենք նորա պատերազմական բուն փառասկները դնահատելու, իսկ քաղաքականի համար դու ևս պակաս են մեզ հարկաւոր նիւթեր՝ կոմսի գործունէութիւնը պատմական ճշգրտութեամբ որոշելու: Իսկ ընդհանուր ասպարեզութեանը զաւոյ, անկասկած է, որ Լօու-Մելլիքեան-կառավարիչ զեր էր, քան Լօու-Մելլիքեան, որպէս պատերազմող, մանաւանդ եթէ ընդունենք, որ նոյն իսկ պատերազմական գործում անձնական քաջութեան հետ միասին պէտք է վարչական տաղանդ:

Ընդհանուր ասմամբ, կոմս Լօու-Մելլիքեանը հանճարեղ մարդ չէր, բայց դարուս ամենախոշոր անձնաւորութիւններիցն էր. նա ստեղծելու է մի ամբողջ գրականութիւն, նա պաշտելու է ուսածքների աւարկալ, ազգերի հոգեբանութեան, քաղաքականութեան, վարչական պիտութեան, պետական գիտութիւնների և սաղմապիտական գրականութիւնների մէջ նա աչքի ընկնող սեղ է բռնելու, թէ իւր կեանքով և գործունէութեան եղանակներով և թէ որպէս հեղինակաւոր գաղափարատէր: Այդ բոլորի մէջ հաշկական գրականութիւնը ամմաս չը պիտի մնալ. կոմս Լօու-Մելլիքեանի ոգին լուսարանողը կարող է լինել միմիայն հալ մարդը, եթէ միայն այդ լուսարանութիւնը չը պիտի վտածգի մինչ մի-երկու դար հետու: Հաշկական գրականութիւնը ամմնաչն իրաւունքով կարող է նշանաւոր հանգուցեալի ոգին, բնաւորութիւնը ու մաքի ուղղութիւնը իւր գննողութեան գործ համարել, իսկ մնացեալը՝ ուստաց և ուրիշ ազգերի գրականութիւնների սեղի մատչելի բաներ են. բայց ստանց որոնց մատակարարած

Նիւթերի՝ նաև հալկական զբաղանութիւնը իւր ալդ գործը միայն թերութեամբ կարող է կատարել:

Ամբողջ Կովկասը, առանց խտրութեան ազգերի և կրօնների, մօտ երկու ամիս է, որ պատրաստութիւններ է տեսնում արժանաւոր կերպով ընդունելու նշանաւոր հանգուցեալի մարմինը: Այդ ցուցերի մէջ չը կառ ոչ մի որոշ տեսչեանց, մեծ անունին ուղում են միծաղէս դիմաւորել, նշանաւոր հանգիստացած և իւր կեանքը լրիւ սնուցած մարդու մարմինը լանձնուում է ալն երկրի հողին, որ նորան ծնունդ էր տւել և ամիրտիւում է Պանթէօնում ալն ազգի, որի զաւակն էր նա:

Ահա կոմս Լօու-Մելիքեանի պաշտօնավարութեան ընթացքը:

Միքայէլ Լօու-Մելիքեանը ծնւած 1819 թ., դեռ մանուկ հասակում տարւեց Մօսկա, և որ նա մօտ Լաղարեան ճեմարանը, որը, մի երեխական չարութեան պատճառով, տոնակեց թողնել ուսումը չաւարտած: Մօսկայից դնաց Պետերբուրգ, որտեղ, քառասնական թւականների սկիզբում, մօտ Գլարդէսկից պօգպրապօրչիկների և Կալալերեան դպրոցը (ալմեան Նիկողայսեան Կալալերեան դպրոցը), որտեղ նա աւարտեց ուսումը 1843 թւականին:

Այդ զինուորական դպրոցից զուրս զաւուց ցատու, Լօու-Մելիքեանը ծառայեց Գրօնօւի գեւորեան զօրադնդի Լէյբ-գլարդիայում, Նովգորոդի չրջակայքում. ալդտեղ նա ծառայեց 4 տարի: 22 տարեկան հասակում պօրուչիկ դառնալուց ցատու, 1847 թ. լաջողում է նորան փոխադրւել Կովկաս, որտեղ նա նշանակւում է առանձին լանձնարարութիւնների պաշտօնալ՝ Կովկասի առանձին զօրաբաժնի հրամանատար իշխան Վօրօնցօվի մօտ: Այդ ծառանակները անընդհատ կռիւների տարիներն էին Կովկասի լեռնաքանակների հետ, և Լօու-Մելիքեանը, մասնակցելով ալդ կռիւներին, կատարելով նաև քաղաքապիտական լանձնարարութիւններ, մեծ հմտութիւն ձեռք բերեց և Կովկասը մօտիկուց ճանաչեց: 1852 թ. նա ստացաւ արդէն պօլկօւնիկի աստիճանը: Հետեալ տարւանից սկսեց ուսումնական պատերազմը: 1853—1856 թ., երբ Լօու-Մելիքեանը առիթներ ունեցաւ փոքրիկ զօրախմբերի գլխաւորութեան դեր կատարել: 1854 թւականին, Բալքեդուրի և Բաշկադիկ-Լարանի տակ ունեցած կռիւներից ցատու, նա ստացաւ «քաջութեան համար» ոսկէ սուր: Երբ ուսաց զօրքը երկրորդ անգամ ունեցաւ Ախուրեան գետը (Արփաչալ), Լօու-Մելիքեանի հրամանի տակ որւեց մի առանձին զօրախումբ՝ 300 հալ, թուրք և տաճիկ զարա-փափախներից բաղկացած: Ալդ զօրախումբով նա մասնակցեց Արգինի և Կարաեալի մօտ տեղի ունեցած կռիւներին և ցատու Բիւրիկ-Գարա գիւղի գլխաւոր ճակատին, ուր 16 հալար ուսներ լալթեցին 60,000-ից աւելի թւով տաճիկներին: Ալդ մասնակցութիւնից ցատու Լօու-Մելիքեանը ստացաւ Վլադիմ երի 3-րդ աստի-

ճանի չբանջանք: Իշխան Բեհրութեանը 1855 թ. նորան լանձնաբաբեց քրդերի հետ բանակեցել՝ նոցա մեր կողմը գրաւելու համար, որ և լաջողեց, համաձայնեցնելով քրդերին տալ ձիաւորների երկու պօլկ (գունդ), որոնցից մէկը միացուցւել Լօսու-Մեկիքեանի կամաւոր խմբի հետ: Այդ գործի առիթով Լօսու-Մեկիքեանը արժանացաւ իշխ. Բեհրութեանի կողմից առանձին լանձնաբաբութեան նոր փոխարքազ գեներալ-ադիւտանտ Մուրավիօվի մօտ: Կոխրեքը նորից սկսեց՝ Լօսու-Մեկիքեանը իւր կամաւորների խմբով, որ 800 հոգու էր հասել, մեծապէս նպաստեց ռուսաց լազիթութիւններին: Նորա նշանաւոր քաջութիւններին է պատկանում Կաղզւանի և Գեչիւանի գաւառների նւաճումը 1855-ին, որ կատարեց առանց արիւն թափելու և մասնակցութիւնը Կարաի պաշարման մէջ:

Թէ որքան Լօսու-Մեկիքեանը լաւ համբաւ էր վաստակել՝ այդ երեսւմ է արդէն նորանից, որ Մուրավիօվը նրան նշանակեց տաճկական նոր նւաճած երկիրը կառավարելու, որ տեղից 8 ամիս, մինչև որ նւաճած երկիրը լիտարեց Տաճկաստանին: Բնակիչները նորա լաւ կառավարութիւնը լալտնեցին մի ուղերձով, որ լիչւած է թագաւորին մատուցած Մուրավիօվի գեկուցման մէջ: Լօսու-Մեկիքեանի գործունէութիւնը գնահատեց և նա, իւր 30 տարեկան հասակում, ստացաւ գեներալ-մալ-մալիօրի աստիճանը:

1856 թ. վերջացաւ Ռուս-Տաճկական պատերազմը, և Լօսու-Մեկիքեանը մի տա ժամանակ անպաշտօն մնալուց լիտու, արդէն նոր փոխարքազ իշխան Բարեատինսկու օրերով, ստացաւ Արխաղիայի կառավարչութիւնը:

Այդ պաշտօնում նա նախ իւր ուշադրութիւնը դարձրեց հարեան Յրիկների վրայ, որոնք իրանց արշաւանքներով լուղում էին դէպի ռուսաց տիրապետութիւնը թշնամարար վարւող Արխաղցիներին. նւաճեց առանց արիւն թափելու սահմանակից Յերեւան, որտեղ կառուցեց մի փոքրիկ բերդ:

Գաղտանը 1859 թ. վերջնականապէս նւաճւելուց լիտու, իշխան Բարեատինսկին 1860 թ. նշանակեց Լօսու-Մեկիքեանին հարաւային Գաղղստանի կառավարիչ և Գերբեդի քաղաքապետ: Բայց մինչ իւր նոր պաշտօնի մէջ մտնելը, նորան լանձնեց բանակեցել Տաճկաստանի հետ աջն գաղթականութեան առիթով, որ սկսել էին լեւոնաբնակ Չեչենները Կովկասեան լեռներից դէպի Տաճկաստան:

Հարաւային Գաղղստանում Լօսու-Մեկիքեանը յոյց ուեց նոյն կառավարչական հմտութիւնը, որի շնորհիւ այդ երկրի խաղաղութիւնը չը խախտուեց ոչ մի լուղիչ պատահարքով: Արխաղիայում և Գաղղստանում անցուցած չորս տարին պարզեցին նորան սուրբ-Ստանիսլաւի առաջին աստիճանի չքանչանք, Աննայի ժապաւէնը, Վլադիմիր երկրորդ կարգի չքանչանք և կապեր անտանական շնորհակալութիւնը:

1862 թւականին Կովկասի փոխարքազ նշանակւեց Մեծ իշխան Միխայէլ Նիկօլայովիչը, որը շուտով Լօսու-Մեկիքեանին 1863 թւականին

Նշանակեց պետ Թերեքի շրջանի, որի գլխավոր քաղաքն է Վլադիկավկապ և ուր հասաւ թէ չէ, մի երկու շաբաթ անցած, 17 ապրիլի ստացաւ գե-
նե ր ա լ լ է լ տ ի ն ա ն ա ի աստիճանը: Երկու տարի անցած, 1865 թ. օգոստոս
30-ին, նա բարձրացաւ գեներալ-ադիւտանտի աստիճանին:

Թերեքի շրջանը, իրար դէմ գէնք վերցնելու սովոր և քաղաքա-
ցիութեան անսովոր բնակիչներով, որպէս էին ուռուաց կաղակները և չե-
չենները, դժար կառավարելու երկիր էր. և ալք անհանգիստ երկիրը
Լօու-Մելիքեանը կառավարեց 12 տարի շարունակ: Կաղակները նորան ևն
պարտական իրանց բնականական և հասարակական վերանորոգութեամբ:
Հմուտթիւնը նորանումն էր, որ Լօու-Մելիքեանը կարողացաւ կաղակնե-
րից քաղաքացիք պատրաստել՝ առանց վնասելու նոցա զինւորական աւան-
դական քաջութեան: Եւ իւր այս ծառայութեան համար հանգուցեալ Թա-
ղաւոր Կալսր ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ Ո Լօու-Մելիքեանին նշանակեց Թերեքի կա-
ղակալին զօրքի շարքում, իսկ աւելի ուշ՝ նորան նշանակեց Սոնժեն-Վլա-
դիկավկաղեան գեղի պետ: Լօու-Մելիքեանը կարողացաւ Թերեքի շրջանի
նման վալրենարարող երկրում մտցնել բնդհանուր տէրունական օրէնքներ,
հաշտարար դատարաններ, վերացրեց ճորտութիւնը և հատաւոնեց ժողովրդա-
կան կրթութիւնը՝ տարրական, արհեստագիտական և միջնակարգ երկսեռ
ուսումնարանների միջոցով: Չչենները, որ զաղթած էին Տաճկաստան,
կրկին վերադարձան իրանց նախկին բնակավայրերը: Լօու-Մելիքեանը
մեծապէս խրախուսեց երկրի արդիւնադործութեան, որի շնորհիւ հիմնու-
ցին մինչ 200 զանազան գործարաններ. ինքը հիմնեց քաղաքալին բան-
կերը, անցկացրեց շօստէներ և ալ ուղիներ:

Այս բոլորից չէտ, Լօու-Մելիքեանը ստացաւ գեներալ-նահանգապետի
իրաւունքները և պարգևատրուեց «Սպիտակ Արծեի» շքանշանով, Ալեքսանդր
Նիկոլսկու աղամանդեալ նշաններով և կաւալերի ալի գեներալի աստի-
ճանով: Բայց ալք՝ ամեն բան կլանող գործունէութիւնը վատթարացրեց նո-
րա սուղջութիւնը, որի պատճառով նա ստիպւեց թողնել իւր ալք նշա-
նաւոր պաշտօնը և 17 ապրիլի 1875 թ. նշանակեց պաշտօնով Կովկասեան
զօրապետի գլխավոր հրամանատարի մօտ, բայց իւր սուղջութիւնը վերա-
կանդնելու համար, զնաց արտասահման բժշկեւելու:

Երբ վերջին Ռուս-Տաճկական պատերազմը վճռւած խնդիր էր, գեո.
11-ին նոյեմբ. 1876 թ. նշանակեց Տաճկա-Կովկասեան սահմանում գործող
կօրպուսի հրամանատար, լինելով գլխավոր հրամանատար Մեծ իշխան Մի-
խայէլ Նիկոլաւիւիչի օգնական: Նա նշանեց Արդահանը, որի համար ստա-
ցաւ Գէօրգիյ 3-դ աստիճանը, լաղթութիւն տարաւ Ալաջադաղի բարձրու-
թիւնների վրայ և ստացաւ Գէօրգիյ 2-դ աստիճանը, ղեկավարեց Ղարսի
պաշարումը, որի լաղողութեան համար ստացաւ Վլադիմիր առաջին աստի-
ճանը: Իսկ պատերազմի աւարտումից չէտ, իւր բոլոր ծառայութիւններ
համար՝ ստացաւ կոմսի կոչումը 12 ապր. 1878 թ.

Պատերազմի վերջանալուց ժամ, կամար նշանակեց պաշտօնով Կովկասեան կորպուսի գլխաւոր հրամանատարի մօտ, բայց քաղքաւած առողջութիւնը ստիպեց նորան խնդրել որտաստմանեան արձակուրդ: Այդ օրից՝ նա ալ եւ չը տեսաւ Կովկասը:

1879 թ. 24 յունւարի, կամար նշանակեց Աստրախանի, Սարատովի եւ Վամարի ժամանակաւոր զենեւալ-նահանգապետ, եւ ընտրեց իւր նիստը Զարիցիյնում: Նորա չափուկ պաշտօնն էր՝ պատերազմել ազդ չրջանները բռնած դարձուրելի եւ վարակիչ ժանտախտի դէմ, մի գործ, որ նա կատարեց երկու ամսոմ դարմանալի չաջողութեամբ: 1879 թ. 7 ապրիլի, նա նշանակեց Խարկովի ժամանակաւոր զենեւալ-նահանգապետ եւ նոյն ապրիլի 17-ին—հրամանատար Խարկովի զինւորական չրջանի գործերէն: Այստեղ նորա, որպէս առհասարակ մի քանի ամենանշանաւոր նահանգների զենեւալ-նահանգապետների անմիջական պաշտօնն էր՝ արմատախիլ անել որոշ դադարաւոր կուտակցութեան արդէն չափազանց ակնշարանի նկրտումները, որոնք ուղղած էին պետական կադմակերպութեան դէմ: Կոմս Լօու-Մեկիքեանը իւր անս պաշտօնախանտու եւ նոր գործում զեկաւարեց ինքնուրոյն սկզբունքներով, ջանալով ոչ միայն հարածել չարիքը, ալ եւ գրաւել հասարակութիւնը եւ հաւատարմութեան քաւած կապը առ Բարձր Իշխանութիւնը կրկին վերականգնել:

Վրայ հասաւ 1880 թ. ծանր տարին: Մօտենում էր 19 փետրւարի 1880 թ., երբ լրանում էր քսան եւ հինգ-ամեակը հանդուցեալ կապեր թաղաւորութեան: Ժամանակը անհանգիստ էր եւ խռով՝ մանաւանդ մալրաքաղաքում: Փետրւարի 8-ին պալատն էին կանչած մինիտրները եւ հանդէսի համար Պետերբուրգ եկած, կոմս Լօու-Մեկիքեանը, որը նոյն օրը հերթակալ զենեւալ-ադիւտանտն էր պալատում: Թագաւոր-Վաչարը, ամենքի համար անսպասելի կերպով, չաքանեց իւր բարձրագոյն կամքը՝ միացնել բոլոր մինիտրական իշխանութիւնները մի անձի մէջ եւ նոյն իսկ ազատել ընտրեց գորա համար կոմս Լօու-Մեկիքեանին, իսկ ներկալ եղողներին խնդրեց կազմել հրահանգ, եւ տանել կոմսի մօտ ի հաստատութիւն: 12 փետրւարի չաջորդեց հրամանը «ձ ա լ ր ա ղ ո չ ն կ ա ղ ա ղ ր ի չ մ ա ս ն ա ժ ո ղ ո վ» կազմելու մասին, որի պէտք նշանակեց կոմս Լօու-Մեկիքեանը: Դորա հետ միասին նա նշանակեց պետական խորհրդի անդամ եւ նորա վերայ բարձեց Պետերբուրգի զենեւալ-նահանգապետի պարտականութիւնը, որի պաշտօնը վերացեց:

Աւագիսով Լօու-Մեկիքեանին վիճակեց մի պաշտօն ծալրագոյն իրաւունքներով, որը չափապէս տանջեց նորա համար, իբրեւ թաղաւորական ընտրեալի: Ծալրագոյն կարգադրիչ մասնածողովի ուղղակի նպատակն էր՝ խոտաւորաներից երկիրը, բայց մանաւանդ մալրաքաղաքը աղատել: Կոմսը անշտալող գլխից շրջալով մալրաքաղաքի բնակիչներին, որին, իբրեւ պատառախան, հրէալ գիմնադիտաներից մէկը ստորձանակով խփեց կոմսին,

բայց առանց հետևանքի: Խաղաղութիւնը վերականգնեց. բնակիչների մօտ կրկին վերադարձաւ վստահութիւնը դէպի բարձրագոյն իշխանութիւնը, աջնպէս որ կէս տարի գործելուց չետոյ, ծաղրադոյն կարգադրիչ մասնաժողովը վերացւեց, նորա հետ և աչսպէս կոչւած III-րդ բաժինը (դաղանի տափկանութիւնը քաղաքական չանցանքների համար):

Կոմս Լօու-Մելլիքեանը աշուհետեւ նշանակեց մինիստր Ներքին գործերի, որտեղ նա բանեցրեց վարմանալի գործունէութիւն, դարձնելով իւր ուշքը Ներքին կեանքի բոլոր ճիւղերի վրայ և ղեկավարելով իւր մարդասէր սկզբունքներով: Նա վարեց իւր պաշտօնը մինչ կապար Ալեքսանդր II-ի ողբերգական մահը, որից չետոյ կոմսը իրեն չանձնեց մասնաւոր կեանքին, ուր և դառաւ իւր կեանքի վախճանը:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՈթՈՒԹԻՒՆ

Ուշադրութիւն ենք դարձնում մեր մշտական աշխատակից պետական գիտութիւնների Ստրասբուրգի համալսարանի դօքտօր պ. Գրիգոր Վարդանեանցի Ներկայ համարում տալած չօդածի վրայ «Գիւղական վարկի» մասին: Դա՝ «Մուրճ» ամսագրի համար ամենաթանգ և մեր սրտին ամենամօտիկ խնդիրներից մէկն է, որպէս մէկը այն խնդիրներից, որոնց լուծումից մեր ժողովրդական բարօրութիւնն է կախւած: Յօդւածը գրւած է չատկապէս մեր չանձնարարութեամբ և կ'ունենալ չարունակութիւններ՝ իրարից անկախ և բոլորովին ամփոփ ձևով և բովանդակութեամբ: Որպէս նորութիւն մեր գրականութեան մէջ, ինչպէս նաև պ. Նաղուբեանի «Կատաստանական վերանորոգութիւն» չօդւածը, որ նմանապէս գրւած է խմբագրութիւնից բոլրած նախագծով, մեր՝ մանաւանդ գաւառական աշխատակիցներին՝ չատուկ չանձնարարում ենք ուսանել այդ չօդւածները: Ոչ կրցկրտուր կերպով, այլ հիմնաւորապէս է մեզ պէտք ուսանել ժողովուրդը, իսկ դորա համար հարկաւոր է, որ նաև գաւառական գրողները խնդիրների էութիւնը ամբողջապէս ըմբռեն ու աջնպէս գրիչ առեն ձևը:— Մենք թույլ ենք տալիս աւելցնել այստեղ, որ «Մուրճ» ամսագրում «Գիւղական վարկի» մասին գրողը նոյն հեղինակն է, որը Գերմանիային առաջին անգամ տեց մի հիմնաւոր ուսումնասիրութիւն կալւածատիրական և գիւղական վարկի հիմնարկութիւնների մասին, գրելով գիւղական վարկի դասական երկրի, այն է Պրուսիայի Սիլեզիա պրօվինցիի վարկային հաստատութիւնների պատմութիւնը, նոցա սկզբնաւորութիւնից, այն է 18-րդ դարու կիսից մինչև այժմ: Այդ հեղինակութիւնը, որի համար հեղինակը օգտւած է տեղական վարչութիւններից մատակարարած և ոչ ամենքին մատչելի առաջնակարգ աղբիւրներից, կրում է հետեւալ վերնագիրը.

Geschichte des Landschaftlichen Creditsystems für die Provinz Schlesien. Strassburg 1883.